

PRACE
KARKONOSKIEGO
TOWARZYSTWA
NAUKOWEGO
Papers of the Karkonosze
Scientific Society

Nr 4

XXX-LECIE
RUCHU SPOŁECZNO-NAUKOWEGO
W ZAKRESIE NAUK PRZYRODNICZYCH
W REGIONIE JELENIOGÓRSKIM

Jelenia Góra 1976

PRACE KARKONOSKIEGO TOWARZYSTWA NAUKOWEGO
PAPERS OF THE KARKONOSZE SCIENTIFIC SOCIETY

Nr 4

Komisja Przyrodnicza 1976

**XXX-LECIE
RUCHU SPOŁECZNO-NAUKOWEGO
W ZAKRESIE NAUK PRZYRODNICZYCH
W REGIONIE JELENIOGÓRSKIM**

JELEŃ GÓRA 1976

PRACE KARKONOSKIEGO TOWARZYSTWA NAUKOWEGO
W JELENIEJ GÓRZE

Nr 4   Komisja Przyrodnicza   1975
Teresa GRZEGORCZYK - SKIBNIEWSKA *SKIBIŃSKA*
PIERWSZE TOWARZYSTWO LEKARSKIE W REGIONIE JELENIO-
GÓRSKIM.

Pierwszym towarzystwem naukowym, które rozpoczęło działalność w wyzwolonym regionie jeleniogórskim był Oddział Polskiego Towarzystwa Badań Naukowych nad Gruźlicą. Powstał on w grudniu 1945r. w sanatorium w Bukowcu koło Krzyżatki /obecnie Kowary/. Geneza jego zorganizowania łączy się ściśle z pionierskim okresem obejmowania ocalałych w czasie działań wojennych ośrodków leczenia gruźlicy: w Bukowcu, Wysokiej Łące, Krzyżatce i Szklarskiej Porębie. Wiąże się on również z osobą nestora fizjatrii polskiej dr Lesława Węgrzynowskiego.

Towarzystwo działało w powiązaniu z Instytutem Przeciwgruźlicznym w Krzyżatce, liczącym wówczas około 500 łóżek i zorganizowanym na bazie zbudowanych w początkach XX-wieku sanatoriów /Bukowiec rok budowy 1915, Wysoka Łąka około 1905/.
Nasłonecznione zbocza Rudaw Janowickich, Karkonoszy i Gór Izerskich stały się w końcu XIX w. i początkach XXw. miejscem leczenia suchot dla Śląska i Czech ^{1/}. Teren górski o niezbyt wysokim a zróżnicowanym ukształtowaniu, korzystne warunki termiczne zapewniały lekkość oddechu i dobre samopoczucie chorym. W tym korzystnym środowisku wzorem Davos i pobliskiego, sławnego w Europie sanatorium Brechmera w Gerbersdorfe /obecnie Sokółowsko/ założono lecznicę dla płucnochorych. W czasie działań ostatniej wojny część budynków była przepiętna rannymi i rekonwalescentami, w budynku Bukowca leżeli chorzy na gruźlicę prątkującą.

1/ Suchoty - phtisis, pod czym w tej nazwie kryło się szereg rozróżnianych dziś przewlekłych chorób płuc, astma oskrzelowa i gruźlica.

Od roku 1940 w sanatorium Bukowiec należącym do Schlesische Landesversicherungsanstalt pracuje przywieziony na przymusowe roboty Józef Stróżyński z Rybnika. W dniu 9 maja 1945 roku Pełnomocnik Rządu na powiat jeleniogórski Wojciech Tabaka przejmuje administrację sanatoriów; zabezpieczając je dla Państwa Polskiego ²/₀. Jest tam jedynym Polakiem. Bukowiec, nowoczesnie wyposażony w zakład torakochirurgiczny i obok leżąca, opóźniona z ewakuowanych chorych Wysoka Łąka stają się pierwszym etapem wypoczynku i leczenia dla Polaków wracających do kraju z obozów jenieckich, koncentracyjnych i wywiezionych na przymusowe roboty. W częściowo opóźnionym Bukowcu położono Żydów z pobliskiego obozu, u których w większości przypadków stwierdzono ciężkie stany gruźlicy ¹/₀.

W końcu czerwca 1945 r. przybyła z obozów w Niemczech i Austrii grupa 40 wojskowych i powstańców warszawskich z dr Bolesławem Bartenbachem na czele. Jest on pierwszym polskim lekarzem w Bukowcu, a powracający do ojczyzny pierwszymi polskimi pacjentami. U jednego z nich w dniu 11 sierpnia 1945r. wykonano zabieg Jakobeusa /uwolnienie zrostów opłucnowych/. W końcu lipca 1945r. fizjoterapeuta warszawski, dr Jadwiga Dąbrowska, długoletni kierownik Poradni Przeciwgruźliczej na Woll, wraz z internistą warszawskim dr Emilem Wartanowiczem przywozi przygodnymi środkami lokomocji /mimo zerwanych mostów i zniszczonych dróg/ 100 chorych z powstańczego szpitala w Konstancinie k. Warszawa i ze szpitala w Łodzi.

Do tej grupy należeli pierwsi organizatorzy i pracownicy sanatorium:

-
- 1/ W baraku obok budynku sanatorium Bukowiec istniał w czasie wojny obóz dla Żydów. Przebywało w nim 70 osób zatrudnionych do prac budowlanych i asenizacyjnych.
  - 2/ Zgodnie z formułą użytą w dokumencie upoważniającym do przekazania administracji sanatorium.

Pierwsze Towarzystwo lekarskie w regionie jeleniogórskim

Tadeusz Trzymalski, Danuła Kamińska, Helena Lewkowicz, Antoni Lewkowicz /absolwent medycyny/, Ignacy Smereczański /późniejszy dyrektor administracyjny/ i Jerzy Orzeł /późniejszy główny księgowy/. Następnie przybył do pracy Andrzej Wąs z kopalni w Krzyżatce, Jadwiga Dąbrowska przejmuje szpital wojskowy w Krzyżatce w zabudowaniach byłej fabryki pluszu, zamienionej już w latach 30-tych na sanatorium. W roku 1945 jest jego dyrektorem i jedynym lekarzem. W oparciu o aparaturę rentgenowską szpitala miejskiego rozpoczęła prześwietlanie ludności, uruchamiając pierwszą w Kotlinie Jeleniogórskiej poradnię przeciwgruźliczą. W tym czasie wraz z Wojskiem Polskim napływa grupa spośród lekarzy wojskowych, spośród których Jadwiga Dąbrowska - fizjoterapeuta rozpoczęła prześwietlenia pracowników jeleniogórskich zakładów przemysłowych aparaturą rentgenowską sanatorium Bukowiec. Wówczas przybywa też fizjoterapeuta zakopiański dr Michał Jagodowski, który obejmuje kierownictwo kolejnego sanatorium w Szklarskiej Porębie Średniej. W ówczesnej sytuacji epidemiologicznej kraju 500 łóżek sanatoryjnych nie zniszczonych i dobrze wyposażonych stanowiło duży wkład w leczenie gruźlicy kraju i wyrównanie strat biologicznych narodu ^{1/}.

Jesienią 1945 r. zwiększa się liczba lekarzy: przybywa Stefan Warszawski, późniejszy długoletni prezes Polskiego Towarzystwa Fizjoterapeutycznego, a w grudniu dr Lesław Węgrzynowski z nominacją na dyrektora całości zakładów i dr Edmund Stanowski, powołany na stanowisko dyrektora sanatorium Bukowiec, później organizator i dyrektor Sanatorium Przewodniczącego w Gryfowie Śląskim. Na koniec grudnia 1945r. było w Sanatoriach Państwowego Instytutu Przewodniczącego w Krzyżatce pięciu lekarzy Polaków: Jadwiga Dąbrowska, Antoni Lewkowicz, Edmund Stanowski, Stefan Warszawski, Lesław Węgrzynowski; w Szklarskiej Porębie

---

1/ Wskaźnik zgonów na gruźlicę wynosił w latach 1945-46 450 na 100000 ludności,

dwóch lekarzy: Michał Jagodowski i Zdzisław Poptawski; w Jeleńskiej Górze jeden fizjatra: Danuta Dąbkowska. Pracuje również grono polskich pielęgniarek i polski personel administracyjny. Warunki pracy w tym czasie były bardzo trudne. W otoczeniu niemieckim, bez zaplecza gospodarczego dla powstających zakładów, przy braku systematycznie zorganizowanego zaopatrzenia żywnościowego, w warunkach nie w pełni zorganizowanej administracji państwowej - utrzymanie tego typu placówek leczniczych wymagało olbrzymich wysiłków, a nieraz zbrojnej ręki. Zamordowanie polskiego administratora Bukowca mjr Piotra Michaleckiego przez niemieckiego palacza /2.1.1946/ mogło się powtórzyć wobec każdego z pionierów. Jak wynika ze wspomnień pierwszych lekarzy: "z karabinem w ręku konną bryczką" przez Przetęcz Kowarską jeżdżono na wizytację sanatorium kostno-stawowego w Kamiennej Górze. Transporty leków dosyłane były sporadycznie przez Ministerstwo Zdrowia i władze wojskowe.

W takiej sytuacji dochodzi w końcu grudnia 1945 roku do założenia na zebraniu lekarzy i personelu fachowego w Bukowcu, Oddziału Polskiego Towarzystwa Badań Naukowych nad Gruźlicą /PTBN N/G/. Niewątpliwie zdecydowała o tym potrzeba konsolidacji środowiska i obecność Lesława Węgrzynowskiego. Był on długoletnim działaczem społecznym, założycielem Lwowskiego Towarzystwa Walki z Gruźlicą /1921/, długoletnim dyrektorem sanatorium w Hołosku pod Lwowem, od roku 1940 - profesorem fizjatrii Uniwersytetu Lwowskiego. Zadania określone przez zorganizowany w roku 1925 Polski Związek Przeciwgruźliczy, jednoczący istniejące szeregi społecznych i naukowych towarzystw przeciwgruźliczych w Polsce, zostały przejęte przez powstałe w roku 1934 Polskie Towarzystwo Badań Naukowych nad Gruźlicą. Do zadań tych należało:

- doszkalanie fachowo-społeczne personelu lekarskiego i pielęgniarskiego;
- wykonywanie na żądanie władzy administracyjnej lub na prośbę instytucji ubezpieczeniowej funkcji doradczych i opiniodawczych w zakresie społecznego zwalczania gruźlicy;

Pierwsze towarzystwo lekarskie w regionie Jeleniogórskim

- projektowanie wzorów jednolitej statystyki epidemiologicznej w zakresie gruźlicy;
- subtydiowanie prac naukowych, wydawanie broszur popularno - naukowych, plakatów itp;
- opracowanie planu pracy i organizacji przyszłego Instytutu Przeciwgruźliczego;
- organizowanie i finansowanie ogólnopolskich i międzynarodowych zjazdów naukowych nt. zwalczania gruźlicy;
- przejawianie twórczej inicjatywy w zakresie zagadnień związanych z gruźlicą ludzką lub zwierzęcą oraz organizowanie powszechnego krzewienia wiedzy o gruźlicy wraz ze sposobami zapobiegawczymi.

Dla grona założycieli Towarzystwa, było ono nie tylko platformą szkolenia, obserwacji i działań naukowych, wypracowywania metod leczniczych, ale również ogniskiem życia towarzyskiego. Zebrania oddziału bukowieckiego Polskiego Towarzystwa Badań Naukowych nad Gruźlicą odbywały się kolejno we wszystkich zakładach przeciwgruźliczych z tematyką naukową i szkoleniową dostosowaną do możliwości i potrzeb środowiska. Odbywają się intensywne szkolenia młodszych lekarzy przez doświadczonych fizjatrów i torakochirurgów. Już 27 marca 1946 roku wykonana zostaje pierwsza torakoplastyka - efekt pracy pierwszego w Polsce Ludowej sanatoryjnego oddziału torakochirurgicznego. Świadczy to o wysokim poziomie fachowym zespołu lekarskiego.

W sumie całość zakładu tworzyła pełny profil zachowawczy, torakochirurgiczny i rehabilitacyjny. W zimie 1945/46 uruchomiony zostaje Zakład Pracy dla Uzdrowieńców "Leśny Dwór" w Twardowie dziś Górzyniec. Zakład rehabilitacyjny jest nowością w leczeniu gruźlicy w kraju, zorganizowaną przez Michała Leszcza i Żelewskiego [imię nieznane]^{1/} entuzjastów terapii przez pracę^{1/}

1/ W ramach rehabilitacji i zaakcentowania trwałości naszego pobytu na Ziemiach Zachodnich wiosną 1946r. lekarze i pacjenci sadzą lipy na drodze do Bukowca

W 1946 r. w Księdze Chronologicznej Państwowego Instytutu Przeciwgruźliczego "Zeylandowo" w Krzyżatce pojawia się 11 nowych nazwisk lekarzy, którzy wstępują do Towarzystwa: Krystyna Węgrzynowska, córka Lesława Węgrzynowskiego zostaje wybrana sekretarzem Oddziału; Stella Węgrzynowska - kierownik laboratorium; Jerzy Łyżniewski - lekarz Twardowa; Kazimierz Nekanda-Trepka - późniejszy ordynator Budowca; Maksymilian Sobek-późniejszy dyrektor Bukowca. Należeli oni do grupy lekarzy, którzy pozostali dłużej na naszym terenie i brali czynny udział w pracach Towarzystwa.

W lecie 1946 r. Zarząd Oddziału PTBNG pod egidą Zarządu Głównego wraz z Dyrekcją Instytutu Leczenia gruźlicy w Krzyżatce organizuje pierwszy po wojnie Zjazd Dyrektorów Sanatoriów o Charakterze Społecznym. Tak brzmiała zgodna z tradycją oficjalna nazwa zjazdu. Zgromadził on cały ówczesny świat ftyzjatryczny Polski. Brali w nim udział lekarze społecznicy, od lat walczący z gruźlicą, propagatorzy powszechnie dostępnego leczenia tej najgroźniejszej wówczas choroby: Birula-Białyński, Fischer, Margoll-sowa, Misiewiczówna, Pajerski, Skibiński, Szustrowa, Telatycki, Węgrzynowski i wielu innych.

Tematem obrad były problemy organizacyjne ^{1/}, zastosowanie streptomycyny do leczenia gruźlicy, klasyfikacja kliniczna, współpraca zakładów przeciwgruźliczych z poradniami i sytuacja epidemiologiczna kraju. Zgodnie z postulowanymi już w okresie przedwojennym wnioskami opracowano podstawy do uchwalonej później /1959/ "Ustawy Przeciwgruźliczej", która stworzyła prawną płaszczyznę walki z gruźlicą, umożliwiając leczenie wszystkim chorym. Tym samym stworzono realne możliwości opanowania gruźlicy w kraju.

W latach następnych doroczne zjazdy dyrektorów odbywały się w dużych sanatoriach w innych częściach Polski lub w Ministerstwie Zdrowia w Warszawie. Dopiero w roku 1955 Oddział Bukowiec Polskiego Towarzystwa Ftyzjatrycznego i Dyrekcja Państwowego Zespołu Sanatoriów Przeciwgruźliczych w Kowarach ponownie organizowały zjazd naukowy.

Systematyczne zebrania oddziału Towarzystwa połączone były zawsze z częścią towarzyską lub krajoznawczą, co miało istotne znaczenie społeczno-wychowawcze w naszym regionie, mało wówczas jeszcze poznanym. Nawiązano również kontakty z zagranicą. Gośćmi Towarzystwa byli m.in. lekarze stojący na czele duńskiej ekipy szczepiennej BCG-dr Daniels, dr Goodi, dr Talderund. Udział gości w zebraniach niewątpliwie wpływał ożywiająco na Oddział składający się w tamtych czasach ze stosunkowo szczupłej ilości członków. Do tematyki zebrań wchodziły sprawozdania lekarzy z pobytów zagranicznych i z obserwacji osiągnięć innych ośrodków walki z gruźlicą. Objęcie Oddziału chirurgicznego sanatoriów przez dr Kazimierza Dębickiego /od lipca 1947 do września 1948/, późniejszego profesora Akademii Medycznej w Gdańsku, oraz jego liczne powiązania naukowe i osobiste z chirurgami kraju i zagranicą, stworzyły podstawę do ożywionego ruchu naukowego Oddziału. W okresie późniejszym kontynuowano współpracę i wymianę doświadczeń naukowych w dziedzinie chirurgii gruźlicy z II-kliniką Chirurgiczną we Wrocławiu i jej dyrektorem prof. dr Wiktorem Brossem. Po odejściu do Obornik Śląskich /czerwiec 1947/ Lesława Węgrzynowskiego, prezesem Oddziału zostaje wybrany Kazimierz Dębicki i zagadnienia torakochirurgiczne zaczynają dominować na zebraniach naukowych. Bukowiec staje się ośrodkiem szkolenia torakochirurgów, a zebrania okazją do konsultacji dla sąsiednich sanatoriów. Postępowanie chirurgiczne w przypadkach gruźlicy płuc z zastosowaniem osłony streptomycyną ratuje wielu chorych i umożliwia im dalsze aktywne życie.

W latach 1947 - 49 następują kilkakrotne zmiany dyrektorów Zakładów Leczenia Gruźlicy w Bukowcu koło Kowar /nazwa od 1 stycznia 1947/, zmieniają się lekarze w Szklarskiej Porębie, powstają poradnie przeciwgruźlicze w Cieplicach i Jeleniej Górze, wzrasta ilość łóżek sanatoryjnych, powstaje prewentorium w Karpaczu /Świetlana Góra/.

1/ W r.1945 było w kraju jedynie 800 łóżek dla chorych na gruźlicę.

Towarzystwo Badań Naukowych nad Gruźlicą pracuje nadal, a od jesieni 1948r. prezesem wybrany zostaje dr Paweł Sauter-dyrektor Wysokiej Łąki. W tym czasie przedstawiciele środowiska lekarskiego publikują prace naukowe o tematyce fizjatrycznej i torakochirurgicznej. W Bukowcu powstaje zespół prac na temat odmy wewnętrznej - i zewnętrzno-płucnej, przepalania zrostów-zasadniczej i nowoczesnej w owym okresie metody leczenia oraz opracowania na temat torakoplastyki. Ogłoszono drukiem w latach 1945-55 kilkanaście prac naukowych w piśmiennictwie lekarskim /T.Garbiński, M. Juchniewicz, F.Ledewig, Z.Neciuk-Szczerbiński, A.Ostrowski, E. Stanowski, K.Węgrzynowski, L.Węgrzynowski/, zakończono dwa przewody doktorskie ^{1/} oraz rozpoczęto dwie prace doktorskie zakończone w latach późniejszych. Wyszkolono grono lekarzy-fizjatorów, zajmujących później w ośrodkach fizjatrycznych w kraju kierownicze stanowiska. Wyszkolono kilku torakochirurgów przyczyniając się do rozwoju fachowej kadry specjalistycznej i propagowania nowoczesnych metod leczniczych.

Uruchomienie sanatoriów dziecięcych: 1948r. - sanatorium Światłana Góra /Młeczysław Łoziński, Kazimiera Kumuniecka/, 1949-sanatorium Zarzecze /Kazimiera Kumuniecka, Witold Sieciński/, 1955-sanatorium dla małych dzieci - "NII" /Teresa Grzegorczyk-Skibniewska/ wzbogaciło Zespół o 300 łóżek dziecięcych w wieku od 0-16 lat, a Oddział Towarzystwa o tematykę fizjopediatryczną.

Uchwała Zjazdu Przeciwgruźliczego w r.1951 zmieniając nazwę Towarzystwa Badań Naukowych nad Gruźlicą na Polskie Towarzystwo Fizjatryczne nie zmieniła zakresu pracy ani tematyki, natomiast zwiększyła zakres zagadnień, kładąc nacisk na pracę szkoleniowo-naukową i współpracę z innymi towarzystwami lekarskimi.

1/ S.Warszewski-Torakoplastyka poprawcza i jej wyniki, Poznań 1949 i M. Juchniewicz-Optymalny czas wykonania zabiegu przecinania zrostów na podstawie 1000 przypadków, Gdańsk 1951/.

Pierwsze towarzystwo lekarskie w regionie Jeleniogórskim

Oceniając dorobek lat 1945-1955, który stał się podwaliną dalszej pracy naukowej ośrodka bukowieckiego, trzeba stwierdzić, że Polskie Towarzystwo Badań Naukowych nad Gruźlicą, którego kontynuatorem stało się Polskie Towarzystwo Ftyzjatryczne / a od 1960r. Polskie Towarzystwo Ftyzjopneumologiczne / spełniło swą statutową rolę przez:

1. konsolidację zespołu lekarzy i pracowników fachowych w trudnym okresie pionierskim,
2. organizację życia naukowego i społecznego lekarzy pracujących na rozrzuconych placówkach,
3. tworzenie ośrodka szkoleniowego dla młodej kadry w zakresie ftyzjatrii i chirurgii, a dla ftyzjatrów w zakresie nowych metod leczniczych,
4. utrzymywanie więzi lekarzy ze środowiskiem ftyzjatrycznym kraju,
5. nawiązywanie i podtrzymywanie kontaktów naukowych z ośrodkami akademickimi w kraju i za granicą,
6. umożliwienie uczestniczenia w pracach zmierzających do podniesienia poziomu organizacyjnego walki z gruźlicą i chorobami płuc,
7. propagowanie i popularyzowanie zagadnień profilaktyki i leczenia gruźlicy i chorób płuc oraz
8. stworzenie na Dolnym Śląsku dużego i nowoczesnego ośrodka leczenia gruźlicy /ok. 10,000 chorych leczonych w latach 1945-55 z całej Polski/ i środowiska prężnej myśli ftyzjatrycznej.

Zespół Sanatoriów Przewgruźliczych

w KARPACZU

L I T E R A T U R A

- 1/ Archiwum Państwowego Sanatorium Przeciwgruźliczego dla Dzieci w Karpaczu
  - 2/ Archiwum Państwowego Zespołu Sanatoriów Przeciwgruźliczych w Kowarach
  - 3/ Archiwum Polskiego Towarzystwa Ftyzjopneumonologicznego - Oddział w Bukowcu
  - 4/ Grzegorzczuk-Skibniewska: Organizacja leczenia przeciwgruźliczego regionu jeleniogórskiego w latach 1945-64, Gruźlica ^{XIX}, nr ~~19, 10~~ *w. 10, sk. 1011*
  - 5/ Grzegorzczuk-Skibniewska: Lecznictwo przeciwgruźlicze .... Wiadomości o gruźlicy i chorobach płuc, nr 5-6, 19 /Materiały XV Zjazdu Przeciwgruźliczego w Krakowie 1964/
  - 6/ Materiały Muzeum Ftyzjatrii Polskie w Warszawie
  - 7/ Materiały w rękopisach dr Wagnera, dr med. S. Warszewskiego oraz pionierów: Stróżyńskiego i Lewkowicza
  - 8/ Necluk-Szczerbiński: Wzliernikowanie opłucnej, Warszawa PZWL 1954
  - 9/ Sobek M., Stanowski E., Węgrzynowski K., : Zestawienie wyników przepalania zrostów, Pamiętnik VIII Zjazdu Przeciwgruźliczego Wrocław, 1947
  - 10/ Telatycki: Ftyzjatra t.1, Warszawa, PZWL 1957
  - 11/ Woźniewski: Polski Almanach Medyczny, PZWL, 1957
- Teresa Grzegorzczuk-Skibniewska: The First Medical Scientific Society In The Region Of JELENIA GÓRA

S u m m a r y

The subject of the article is the analysis of the origin and development conditions of the section of the Polish Society of Research Work on Tuberculosis, the first medical scientific society in the region of Jelenia Góra. After presenting the first years of its activity, the author gives a short review of achievements in the years 1945-55.